

Komáromi H. Mihály (1690?–1748) debreceni lelkész prédikációja Mária Terézia cseh királynővé koronázása alkalmából¹

A Debreceni Református Kollégium kora újkori könyvtári katalógusainak szövegkiadása során Fekete Csaba nemcsak a korabeli katalógusokat közölte, hanem kölcsönzési adatokat is. Így Komáromi H. Mihály néhány tételes könyvjegyzéke is bekerült az *Adattár* 14. kötetébe, mivel Komáromi a kollégiumi könyvtárból néhány teológiai munkát kikölcsönzött.² A 18. század első felének református művelődéstörténetében Komáromi fontos szerepet töltött be, hiszen debreceni professzorként, majd lelkészként jelentős pozícióban szolgált, mégis keveset tudunk róla. Az alábbiakban egy nemrég előkerült prédikációját szeretném bemutatni.

Komáromi H. Mihály 1690 körül született, 1706-ban írta alá a debreceni kollégium felsőbb tagozatának törvényeit, ahol 1714-ben senior lett. 1716–1718 között Németalföldön peregrinált, majd hazájába visszatérve egykori iskolájában lett professzor, végül 1722-től haláláig (1748) debreceni lelképásztorként szolgált.³ Lelkeszi szolgálatáról viszonylag keveset tudunk: részt vett a debreceni egyházkormányzat átalakításában, amelynek során a konzisztórium megalapításával kettéválasztották a város és az egyház vezetését.⁴ 1722-ben jelent meg egyetlen nyomtatott prédikációja, amelyet Köleséri Sára a debreceni főbíró felesége felett tartott.⁵ Szűcs István említi egy másik prédikációját, amely 1740-ben hangzott el a Debrecen sújtó pestis elmúlásának alkalmából, amelynek alapigéje a 121. zsoltár 8. verse volt.⁶ Sajnos Rácz Béla nem ismeri Komárominak semmilyen prédikációját, így a most előkerült kézirat komoly előrelépést jelent a források számának növekedését nézve.⁷ 1730-ban Császári K. István Groningenben tanuló debreceni diák Komárominak ajánlotta téziseit, amelyben Császári Komáromit debreceni professzornak és lelkésznek tüntette föl, holott ő ekkor már rég nem volt professzor.⁸ Úgy tűnik, Komáromi köztisztelőben álló személy volt, mert Hatvani István évtizedekkel Komáromi halála után is elismerően szólt róla.⁹

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy nem foglalkozom Debrecen történetével, mivel jelenleg a Békési Református Egyházmegye 1781–1821 közötti történetét kutatom, de

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² *Partiumi könyvesházak 1623 – 1730*, sajtó alá rend. FEKETE Csaba, KULCSÁR György, MONOK István, VARGA András, Bp. – Szeged, MTA Könyvtára, 1988 (Adattár XVI – XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 14) 280, 295.

³ *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában*, szerk. SZABADI István, I. köt. Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, 2013 (Kiadványok a Debreceni Református Kollégium fennállásának 475. évfordulója tiszteletére, 1) nr. 3985. ZOVÁNYI, i. m. 332. BARCSA János, *A tiszántúli református egyházkerület története*, II. Debrecen, Faragó Gy., 1908 225.

⁴ *Neveléstörténeti részletek a Konzisztórium jegyzőkönyvből = A Debreceni Református Kollégium a „pedagógia századában”*, vál. és szerk. G. SZABÓ Botond, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Gyűjteményei, 1996 181.

⁵ KOMÁROMI H. Mihály, *Siralomnak szava. Mellyet, Azon Urban el-nyugodott Uri Asszonynak sírba való tétetetésének alkalmosságával szólott Komáromi Mihály a Debreczeni Reform. Eklésiának egyik Tanítója, = Monumentum funebre. Az-az istennek jó-kedvéből meg-találtatott ... néhai Tekéntetes Nemzetes Keres-eeri Köleséri Sára asszonynak ... el-temtetetésének idejekor ... a háznál és a temető-helyen el-mondattatott halotti emlékezete*, Debrecen, Viski Pál, 1722 B4v–D2r.

⁶ SZÜCS István, *Szabad királyi Debrecen város történelme*, III. Debrecen, Városi Nyomda, 1872 773.

⁷ RÁCS Béla, *Két évszázad a magyar református igehirdetés történetéből (1711–1914)*. I. Gyula, Leopold Sándor, 1931 (Theológiai tanulmányok, 17.)

⁸ ZOVÁNYI Jenő, *A Tiszántúli Református Egyházkerület története*, I. Debrecen, Nagy Károly Grafikai Műintézete, 1939 190.

⁹ *Hatvani István levele az Egyházkerületi Bizottsághoz, 1781. december 6. ford.* SZABÓ András = G. SZABÓ i. m. 392.

munkám során olyan források is előkerültek, amelyeket fontosnak tartok publikálni. Véleményem szerint jelenlegi témám szempontjából – a minél hitelesebb források megszerzése érdekében – megkerülhetetlen egykori lelkészi könyvtárak átnézése is. Mivel Kis Bálint lelkész-esperes gyűjteménye a szentesi Horváth Mihály Gimnáziumban található, így a könyvtár összes 1850 előtti kötetét kézbe vettem. Ennek során került elő egy 1559-ben Zürichben kiadott bilingvis Újtestamentum, amely nagyon sok margináliát tartalmaz. Sajnos a címlap csonka, így a bibliográfiai adatok és a legtöbb possessor nem beazonosíthatóak, viszont a kötet alaposabb átnézése után kiderült, hogy igazi kincset találtam, mert az Újszövetségen kívül három ismeretlen RMK III/XVIII tételt és egy szintén ismeretlen kéziratot is tartalmaz.

A három RMK tétel tipikus alkalmi kiadvány, amelyek méretükből és terjedelmükből adódóan könnyen elkallódtak a századok során, így nem csoda, hogy nem tudunk róluk. Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai is régóta igyekeznek ezeket az aprónyomtatványokat regisztrálni, de a nyomdatermékek jellegéből adódóan ez nagyon nehéz feladat.¹⁰ Mindhárom mű Mogyorósy Sámuel nevéhez köthető, aki nem ismeretlen a hazai egyháztörténetben, hiszen Szinnyi és Zoványi is megemlíti 1755-ben Heidelbergben és Hannoverben kiadott téziseit, és tudunk arról is, milyen gyülekezetekben szolgált élete során.¹¹ A legújabb egyetemjárással foglalkozó kutatások szerint Heidelbergben licenciátusi fokozatot is szerzett.¹² A szentesi kolligátumban egy-egy Heidelbergben és Hannoverben megjelent alkalmi kiadványa található, amelyeket ugyanazok a nyomdászok készítettek, mint a téziszületeit. A heidelbergi kiadványban latin nyelvű versekkel köszönti a Wittelsbach-ház tagját, Karl Theodor bajor herceget, a két hannoveriben a helybeli gimnázium professzorát, Hermann Alphent, valamint Benjamin Schaelt. Sajnos Magyarországra visszatérve egyre súlyosbodó alkoholizmusa nem tette lehetővé további műveinek kiadását, de elképzelhető, hogy a szentesi esethez hasonlóan, később még újabb művei kerülnek majd elő. Mogyorósi bajor kapcsolatainak tisztázása egy későbbi kutatás feladata lehet, térjünk most rá Komáromi prédikációjára.

A kolligátumban található kézirat nem önálló bibliográfiai tétel, mert a hátsó előzékeken maradt fenn, feltételezhetően az eredetiről másolták be ebbe a kötetbe. A másoló személye ismeretlen, de pontosan rögzítette, hogy az Komáromi H. Mihály debreceni lelkész által 1743. július 1-én Mária Terézia cseh királynővé való koronázása alkalmából elmondott prédikáció. (Azt nem tartom valószínűleg, hogy akkor jegyezték volna le, amikor a templomban elhangzott, noha id. Köleséri Sámuel prédikációi közül sok így maradt fenn, viszont egy foliókötet nem alkalmas a gyors jegyzetelésre.)¹³ A kötetben található nagyszámú marginália között másutt is megtalálható a másoló kézírása, de ezekben csak bibliai locusokra illetve Friedrich Adolph Lampera hivatkozik, magáról nem árul el semmit.

¹⁰ DÖRNYEI Sándor, *Egy kis hungarika-csokor = Fata libelli. A nyolcvanéves Borsa Gedeon köszöntésére írták barátai és tanítványai*, szerk. P. VÁSÁRHELYI Judit, Bp., OSZK, 2003 321, 323.

¹¹ ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, Bp., Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977 411. SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, Bp. 1980–1981, I-XIV. [elektronikus dokumentum] http://www.mek.oszk.hu/03600/03630/html/MOGYOROSY_Samuel_Dissertatiuncula_theologico-philologica..., Heidelberg, typis Joannis Ajcobi Haener, 1755. (RMK III/XVIII 1080.) MOGYOROSY Sámuel, *Hancce suam de praestantia humilitatis et foeditate superbiae in locum I. Petri vers. 5. tractatiunculam. Humilitatis verae totidem speculis ... senatus ... Debretzinensis membris ... gratiam, pacem... esse vult auctor Samuel Mogyorosy*, Hanoviae, typis Filippi Casimiri Mülleri, 1755. (RMK III/XVIII. 1081.)

¹² TAR Attila, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789*, Bp., ELTE Könyvtára, 2004 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 11.) nr. 1407.

¹³ CSORBA Dávid, „A' sovány lelket meg-szépíteni”, Debrecen, Hernád, 2008 (Nemzet, egyház, művelődés, 5) 101. Lásd még: CSORBA Dávid, *Debreceni Ember Pál kéziratnaplója a puritán Debrecenből*, Könyv és Könyvtár, 22/23(2001), 175–188.

Néhány egyéb adat segít annak tisztázásában, hogyan került a Komáromi prédikációját őrző kötet Szentesre. Az első kötetstáblán Erdélyi Sámuel tulajdonosi bejegyzése olvasható (Liber Samuelis Erdélyi A. 1780), amely szerint 1780-ban került a tulajdonába. A szentesi református egyház krónikájából tudjuk, hogy 1768–1776 között szolgált egy Erdélyi Sámuel nevű lelkész a városban, aki onnan Nagyzeréndre távozott.¹⁴ Nagyon elképzelhető, hogy a kötetben szereplő Erdélyi azonos a lelkésszel, mert az egyházi krónika szerint Erdélyi tollforgató embert volt, aki annyira magáénak érezte gyülekezete krónikáját, hogy „ugy irta belé a nevét, mint a magáéba.”¹⁵ Mivel 1780-ban Erdélyi nem tartózkodott Szentesen, nem egyértelmű hogyan került a kötet a gimnázium könyvtárába, viszont további adatokból kiderül, hogy Komáromi debreceni működését Szentesen meglepően nagy intenzitással követték nyomon.

A mezővárosi írásbeliség fejlődésének köszönhetően Szentesen a 18. század közepén egymással párhuzamosan két helytörténeti krónikát is vezettek. Az egyik az úgynevezett *Petrák-krónika*, a másik *A Szentesi Református Eklézsia Históriája* címen ismert. A Petrák-krónikát egészen a 20. század elejéig másolták a város lakosai, de a 18. századból egyetlen példánya sem maradt fenn. A református egyház – témánk szempontjából fontos – mindennapi életével kapcsolatban ez a munka nem tartalmaz adatokat.¹⁶ A helyi lelkészek által vezetett egyháztörténeti feljegyzésekben viszont 1747–1800 között évente elkészítették az egyházat érintő események összefoglalását és különböző tematikus részekben mutatták be a gyülekezetet, mint például az egyház „Élet-beli mivóltáról” címmel. A Petrák-krónikával szemben az eklézsiatörténet a 18. századi változásokat sokkal hitelesebben mutatja be, mert írói mindannyian kortársak voltak.¹⁷

A szentesi egyháztörténetben feljegyezték Komáromi halálát,¹⁸ de ezzel nem ért véget Szentes és Komáromi kapcsolata, mert Nagy Mihály szentesi lelképásztor nyomtatott prédikációkat köttetett össze 1761-ben, amelyek között megtalálható volt Komáromi egyetlen nyomtatásban megjelent műve, Köleséri Sára felett mondott halotti prédikációja. A kolligátumot Nagy 1767-ben a Debreceni Református Kollégiumnak ajándékozta:

„Michaelis Nagy A. 1761. die 14 Januar.
Liber Collegii Ref. Debrecinensis ex dono Rev. ac Cl. D. Michaelis Nagy Ecclesiae Ref. Szentesiensis
Pastoris. Signat die 24 Junii 1767 p(er) Nicol Sinai Prof et Bibl. Praef. mpr.”¹⁹

A szentesi Horváth Mihály Gimnázium könyvtárában mintegy 600 kötet 1850 előtti nyomtatvány található, amelyeket volt szerencsém egytől-egyig kézbe venni. A possessorok alapján megállapítható volt, hogy a gyűjtemény 80%-a Kis Bálint és Szalay Pál tulajdonából

¹⁴ *A szentesi református eklézsia története 1700–1825*, közread. TAKÁCS Edit, Szentes, 2001, I-II. [elektronikus dokumentum], <http://www.szentesinfo.hu/cd/ekklezsia/start.htm> VÖ.: SIMA László, *Szentes város története*, I. Szentes, vajda, 1914 296, 333–334.

¹⁵ TAKÁCS, 14. jegyzetben i. m. II. 15.

¹⁶ TAKÁCS Edit, *A Petrák-krónika keletkezése, fennmaradása és tartalma = A XVIII-XX. századi polgári írásbeliség produktumai a Dél-Alföldön*, összeáll. TAKÁCS Edit, Szentes, Csongrád Megyei Levéltár, 1998 (Szentesi műhely füzetek, 2), 43–58. *Petrák-krónika*, közread. TAKÁCS Edit, Szentes-Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 1997 (Tanulmányok Csongrád megye történetéből, 25).

¹⁷ TAKÁCS, 14. jegyzetben i. m. BAGI Zoltán, *Szentes város református közössége a 18. században a Béládi István, Gál István és a Kiss Bálint által írt eklézsiatörténet alapján = Mezőváros, reformáció és irodalom*, szerk. SZABÓ András, Bp., Universitas, 2005 (Historia Litteraria, 18) 185–186. Kis Bálint, *A szentesi református eklézsia állapotja, nevezetesebb tagjainak élete, emlékezetet érdemlő dolgaik, változásai* = K. B., *A Békés-Bánáti Református Egyházmegye története*, közread. GILICZE László – KORMOS László, Békéscsaba – Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 1992 (Dél-alföldi évszázadok) 293–387. FILEP Antal, *Szokásleírások a 18. és a 19. századból*, Népi Kultúra – Népi Társadalom V–VI, 1971, 115–134.

¹⁸ TAKÁCS, 14. jegyzetben i. m. I. 187. BAGI, i. m. 200–201.

¹⁹ KOMÁROMI H. i. m. TIREK RMK 665–670, koll. 14.

származik, és a kötetek többsége 1786 és 1803 között került Kis vagy Szalay tulajdonába. Mindketten szentesi lelkészek voltak, de most témánk szempontjából Szalay érdekes, mert anyja Komáromi Krisztina volt, aki Komáromi H. Mihály debreceni lelkész lánya volt.²⁰ Ráadásul Szalay Pál 1786-ban összekötötte a tulajdonába került Mária Terézia halálára készült református prédikációkat, amely azt mutatja, hogy az uralkodóval kapcsolatos hivatalos kálvinista véleményekre kíváncsi volt.²¹

Sajnos a kötetben sem Szalay, sem Kis tulajdonosi bejegyzése nem szerepel, így velük kapcsolatban sem bizonyítható, hogy általuk került a könyv Szentesre. Mind Szalay, mind Kis kézírását ismerem, mivel az utóbbi években a Békési Református Egyházmegye teljes 1781–1821 közötti anyagát átnéztem, amelyben Szalaynak és Kisnek is több autográf kézírata maradt fenn.²² Ezek alapján kijelenthető, hogy Komáromi prédikációjának másolója biztosan nem Szalay illetve Kis volt. Elképzelhető viszont, hogy Nagy vagy Erdélyi másolták be azt az Újszövetség lapjaira, de egyértelmű bizonyíték ezzel kapcsolatban nem került elő. Azt viszont ki lehet jelenteni, hogy a szentesi egyházközségben többen is kapcsolatba hozhatóak Komáromival, akik közül valaki lemásolhatta a prédikációt.

Komáromi H. Mihály debreceni lelkészként nehéz helyzetben volt, amikor el kellett mondania ezt a prédikációját, hiszen a protestánsok helyzete bizonytalan volt ebben az időszakban. A kora újkori Magyarországon bevett szokás volt, hogy az uralkodó megkoronázásakor a gyülekezetekben a protestánsok is ünnepi istentiszteleteket tartottak.²³ A korabeli református homiletikák is külön kitértek arra, hogyan kell a koronázások alkalmával az igehirdetést megszerkeszteni.²⁴ Sőt! A királynőt érintő gondok-bajok orvoslására is rendszeresen tartottak istentiszteleteket, így például 1767. június 15-én Debrecenben a királynő felgyógyulása alkalmából szolt a prédikáció.²⁵ A királyhoz való hűség bizonyítását a Tiszántúli Református Egyházkerületben is nagyon komolyan vették, hiszen egyházkerület 1762-es vizitációs szabályzata külön figyelmet fordított arra, hogy a lelkészek rendszeresen könyörögnek-e az uralkodóért.²⁶ II. Lipót koronázási előkészületeinek alkalmával Hunyadi Ferenc püspök saját kezével írt körlevélben utasította az espereseket az ünnepi istentiszteletek megtartására.²⁷ Mindezek alapján Komáromi nem azért volt szorult helyzetben, mert kötelező volt ünnepi prédikációt mondania, hanem azért, mert a templom mint kommunikációs tér volt az egyik kulcsszereplője a közvélemény formálásának.

A kora újkori Magyarországon a nyilvános politikai közvélemény gyakorlásának egyik színtere a templom, az iskola, a vásár és a városi köztér volt. A lelkésznek így lehetősége nyílt arra, hogy a közgondolkodást irányítsa, viszont óvatosnak is kellett lennie, nehogy valamelyik kijelentése egyházi vagy világi érdekeket sértsen meg.²⁸ Talán nem véletlen, hogy Debrecenben a városi vezetők gyakran nemcsak a textust jelölték ki a prédikátornak, hanem tartalmi elvárásokat is megfogalmaztak az igehirdetéssel kapcsolatban.²⁹

²⁰ TAKÁCS, 14. jegyzetben i. m. II. 320.

²¹ [Mária Terézia halálára kinyomtatott református prédikációk gyűjteménye] HMG I.109.2743.109.

²² KIS Bálint, *Békés-bánati egyházvidék története* TtREL I.27.b.43. SZALAY Pál *magyarázata a püspök felé, könyve megjelenetésével kapcsolatban, Szentes, 1793. április 3.* TtREL I.1.b.32.520. nr. 1.

²³ *Régi magyar prédikációk 16–18. század, összeáll.* SZELESTEI NAGY László, Bp., Szent István Társulat, 2005 8.

²⁴ TÓTH Ferencz, *Homilétika*, Komárom, özv. Weinmüllerné, 1802 93–94.

²⁵ BARCSA János, *Debreceni egyházi élet Mária Terézia és II. József alatt*, *Protestáns Szemle*, 17 (1905) 41.

²⁶ TÓTH Endre, *A tiszántúli egyházkerület igazgatásának és az esperesi egyházlátogatásnak rendje 1762-ből*, Debrecen, Debreceni Református Theológiai Akadémia, 1964 30.

²⁷ *Hunyadi Ferenc levele Szőnyi Benjaminnak*, Debrecen, 1792. március 27. TtREL I.29.c.12.

²⁸ BENE Sándor, *Theatrum politicum. Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a kora újkorban*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999 (Csokonai könyvtár, 19) 330. TASI Réka, *Az isteni szó barokk sáfárai*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009 (Csokonai könyvtár, 45) 25–40.

²⁹ RÉVÉSZ Imre, *A debreceni egyház multjának némely tanulságai*, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, 1925 14.

Mária Terézia uralkodása alatt egyértelműen kimutatható, hogy a királynővel kapcsolatban megjelent nyomtatott prédikációk mindegyike feltétlenül lojális az uralkodóval. Ez a lojalitás felekezettől teljesen független, még akkor is, ha a protestánsok jóval kevesebb nyomdaterméket tudtak ekkor kiadni. Legismertebb közülük Padányi Bíró Márton veszprémi püspök műve, amelyben a püspök Mária Terézia magyar királynővé való koronázása alkalmából köszönti a Habsburg-házat.³⁰ A jezsuita Székelyi Majláth Antal ellenére, hogy a királynő feloszlatta a jezsuita rendet, több prédikációt is kinyomtatott az uralkodónó tiszteletére. Mária Terézia halálakor protestáns prédikációk is elhagyták a sajtót, és ezek is ideális képet festettek az 1780 előtti negyven évről, noha a reformátusokat és evangélikusokat komoly sérelmek érték ebben az időszakban.³¹

A Carolina Resolutio nem hagyott kétséget afelől, a Habsburg uralkodók a katolicizmust tekintik államvallásnak, mégis az osztrák örökösödési háború egyfajta reménysugarat adott a debreceni reformátusnak, hiszen politikai esélyük keletkezett arra, hogy javítsanak helyzetükön. Komoly politikai érdeke volt a városnak, hogy a háborús terhek viseléséből derekasán kivegye a részét, amelyet meg is tett, és 1743-ban már azt fontolgatták, hogy követséget menesztenek az uralkodóhoz sérelmeik orvoslása érdekében.³² A helyzet azért nem volt ennyire rózsás, mert a kormányzat folyamatosan beavatkozott Debrecen vallási ügyeibe és a szintiszta református városba visszatelepítette a katolikus egyházat. 1752-ig viszont a város zavartalanul gondoskodott a lelkeszeiről, miközben 1739-től kezdve megindult a városi és egyházi igazgatás szétválása. A Habsburg uralkodók legfőbb célja az volt, hogy a városi magisztrátusba katolikus urakat is bejuttassanak, és minél több katolikus intézményt (iskola, ispotály) is működtessenek, amellyel megteremthetik az alapjait a rekatolizációnak.³³ A védekezésbe kényszerülő református egyház helyzetét mutatja, hogy pont Debrecenben jelent meg az első református magyar nyelvű katekizmusi agenda, amely nemcsak a hitoktatás szempontjából volt fontos, hanem a kálvinizmus magyarországi helyzetét igyekezett a lehetőségekhez képest megszilárdítani.³⁴

Tudjuk, hogy Mária Teréziát viszonylag gyorsan magyar királynővé koronázták (1741. június 25.), viszont a birodalom többi országában hatalma nem volt ennyire stabil. 1741 decemberében Prága az ellenség kezére került, amelyet csak 1743. január 2-án tudtak a Habsburg csapatok visszafoglalni. A cseh koronázó város megszerzése megteremtette az alkalmat, hogy a cseh trónt is magáénak tudhassa a királynő, ezért 1743. május 12-én sort kerítettek az ünnepélyes koronázásra. A birodalmi propagandagépezet elég jól működött, mert sok olyan aprónyomtatvány jelent meg ekkor, amelyek a Habsburgok trónigénye mellett

³⁰ KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1996³193.

³¹ BÁNHEGYI BÉL Miksa, *Maria Theresias Bild in den Leichenpredigten ungarischer Provenienz = Maria Theresia als Königin von Ungarn*, hrsg. Gerda MRAZ, Eisenstadt, Institut für Österreichische Kulturgeschichte, 1984 (Jahrbuch für österreichische Kulturgeschichte, 10) 389, 391, 401.

³² KOMORÓCZY György, *A városigazgatás = Debrecen története öt kötetben*, főszerk. RÁNKI György II. Debrecen, Debrecen Megyei Város, 1981 229. ZOLTAI Lajos, *Domokos Márton debreceni főbíró és kora*, Debreceni Képes Kalendárium, 9 (1909) 57, 60.

³³ RÁCZ István, *Protestáns patronátus. Debrecen város kegyurasága*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997 90, 92. BALOGH István, *A rendi állam várospolitikája = RÁNKI i. m.*, II. 142–145. HERPAY Gábor, *A debreceni református ispotály története*, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, 1929, 81, 86. JULOW Viktor, *A debreceni felvilágosodás problémái = J. W. Arkádia körül*, Bp., Szépirodalmi, 1976 103. VARGA Zoltán, *A debreceni református egyház önálló igazgatásának kialakulása*, Debreceni Képes Kalendárium, 35 (1935) 109–113.

³⁴ *Első konfirmációs Ágendánk (1751) Piskárkosi Szilágyi Sámuel névtelen munkája*, sajtó alá rend. FEKETE Csaba, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2007 (Nyelvi és művelődéstörténeti adattár. Kiadványok. 10.) 18.

álltak ki, míg – nem meglepő módon – a Wittelsbachok fővárosában, Münchenben megjelenő híradások mélyen hallgattak Mária Terézia megkoronázásáról.³⁵

Debrecenben ezek szerint viszonylag gyorsan értesültek az eseményekről, mert július 1-én Komáromi már elmondta beszédét. Kérdés, hogyan tudott Komáromi olyan beszédet tartani, amelyik kiszolgálta az uralkodó elvárásait, de a református egyház érdekeit is támogatta, és a közvéleményt meggyőzte arról, hogy a debreceni egyház királyhű és egyben hitsorosainak védelmezője is. Véleményem szerint mindegyik kihívást sikerült megoldania.

A prédikáció alapigéje *A bírák könyvének* 5.12 verse, amelynek segítségével Komáromi találóan Debóra katonai és politikai tevékenységét ismerteti, utalva Debóra és Mária Terézia közötti hasonlatosságokra. Ennek során alapvetően a női vezetők szerepének hangsúlyozására építi fel szövegét, magyar politikatörténeti párhuzamot csak kettőt említ: a királynőhöz való hűségét hangsúlyozva az első magyar trónt megszerző Habsburgot, Albertet dicséri, akiről olyan képet alakított ki, amely szerint Hunyadi János 1441-es nándorfehérvári diadalát, az akkor már rég halott Habsburg Albertnek köszönhetjük. Ezek után rátér a korabeli eseményekre, amelynek során Prága visszafoglalását és Mária Terézia cseh királynővé való megkoronázását részletezi. Az uralkodói propaganda igényeinek teljesen megfelelően építi fel prédikációját, mert dicséri és élteti az uralkodónőt, de a református egyház érdekeit szem előtt tartva reményét fejezi ki, hogy a királynő törődni fog alattvalóival is, vagyis a debreceni közvéleményt úgy igyekszik alakítani, hogy egy Habsburg-párti gondolkodást összekapcsol a hitelvek megőrzésének igényével.

Az alábbiakban közlöm a szentesi gimnáziumban található kolligátum bibliográfiai leírását, valamint a prédikáció teljes szövegét. Sajnos a kézirat részben hiányos, mert a lapok megsérültek, de a szöveg így is értékes adatokat szolgáltat a politikatörténet, az egyháztörténet és a teológia kutatói számára. A szöveg átírásánál a mai magyar helyesírási szabályokat alkalmaztam a szókezdő nagybetűk írásmódjánál. A magánhangzók hosszúságának vagy rövidegének megadásánál az adott kézirat helyesírását követtem. A szövegek központozásában a mai mondat szerkesztési elveket vettem figyelembe, vagyis a mondatrészeket elválasztó vesszőket, pontosvesszőket kitettem, függetlenül attól, hogy az eredeti szövegben megtalálható volt-e vagy sem. A szöveg értelmezését zavaró rövidítéseket feloldottam, a sérült, hiányzó részeket [...] jelzi. A feloldásra ()-lél hívom fel a figyelmet. A latin nyelvű szavaknál az u-, v-, i-, j- betűket a kiejtésnek megfelelően írtam át.

A SZENTESI HORVÁTH MIHÁLY GIMNÁZIUMBAN TALÁLHATÓ KOLLIGÁTUM LEÍRÁSA

Koll. 1.

Tēs kainēs diathēkēs hapanta. Novum Iesu Christi domini nostri testamentum Latine iam olim a veteri interprete nunc denuo à Theodoro Beza versum: cum eiusdem, annotationibus [...] additi sunt indices tres, quorum primus res et sententias precipuas Novi Testamenti complectitur. Secundus res et sententias quae in annotationibus explicantur: Tertius verba et phrases Graecas

Tiguri, 1559, [...] [Andreas Gessner d. J.], [4], [8] fol., [864] p., [24] fol. – 2^o³⁶

Lelőhely: Horváth Mihály Gimnázium (Szentes) I.148.2850.148

Koll. 2.

³⁵ BARTONIEK Emma, *A magyar királykoronázások története*, Bp., Akadémiai, 1987 160. Benita BERNING, „Nach altem löblichen Gebrauch.” *die böhmischen Königskrönungen der frühen Neuzeit (1526-1743)*, Köln, Böhlau, 2008 (Stuttgarter historische Forschungen, 6) 179–183.

³⁶ Manfred VISCHER, *Bibliographie der Zürcher Druckschriften des 15. und 16. Jahrhunderts*, Baden-Baden, Koerner, 1991 (Bibliotheca Bibliographica Aureliana, 124) K 19.

MOGYOROSY Sámuel: Carmen gratulatorium, quo ... Domino Carolo Theodoro... humiliter gratulari voluit, ac officiose debuit Samuel Mogyorosy...
Heidelbergae, typis Johan. Jacobi Haener, [1755?] [2] fol. – 2°

Koll. 3.

MOGYOROSY Sámuel: Elegia gratulatorio salvatoria, qua... Domino Hermanno von Alphen... pietatem suam officiose testari voluit Samuel Mogyorosy...
Hanoviae, typis Philippi Casimiri Mülleri, [1755?][2] fol. – 2°

Koll. 4.

MOGYOROSY Sámuel: Clara pii cordis desideria ... cum diem natalem celebraret quinquagesimum nonum viro celeberrimo, ampl. consistorii euang. Hannouiensis membro D. S. S. theol. doctori pio, Go. Beniamini Schael... ac optimae coniugis, D. D. Mariae Susannae natae Ostringeriae... in coelo his merces debita grata piis haecce dat en Samuel Mogyoros de ac corpore Leva...
Hannoviae, typis Philippi Casimiri Mvlleri, [1755?]. [1] fol. – 2°

[Koll. 5.]

Debreczenben actualis Predikátor T(iszteletes) Komáromi Mihály által 1. Julii 1743-ben Országunk Királynéjának, Mária Therésiának Cseh Királynéságra koronáztatásáért tétetett Prédikátió.

KOMÁROMI H. MIHÁLY PRÉDIKÁCIÓJA

Debreczenben actualis Predikátor T(iszteletes) Komáromi Mihály által 1. Julii 1743-ben Országunk Királynéjának, Mária Therésiának Cseh Királynéságra koronáztatásáért tétetett Prédikátió.

Jud. 5.12.

Kelly fel, kelly fel, Debora, serkeny fel, serkeny fel, mondj éneket. Kelly fel Bárak és fogva vigyed át foglyaid(na)k sokaságát Abinoámnak fia.

Exordium

Csudálkozva való panaszát említi az I(st)e(n)nek lelke Izrael ellen. Jer. 2.21. Én plántáltalak s. at. Ugyanis bé vezérlette I(st)e(n) e népet a Canahán földében, és meg telepítette azon a jó földön: hogy az ő jó Istenét igazán tisztelné, félné szeretné, és annak parancsolatit meg őrizné, de cselekedének az Izrael fiai gonoszt az Ur szemei előtt, el hagyák az Urat, menének más idegen Istenek eránt és szolgálnak Baálnak és Astarótnak. Ps. 2.11. et seqv. Mi következék? Felgerjede s. at. v. t. Mindazonáltal a könyörülő I(st)e(n), haragjának közepette is meg emlékezék irgalmasságáru: meg tekintette e népnek sanyarúságát, meg halgatta könyörgését és támasztott i(st)e(n)félő fejedelmeket, és fejedelmi asszonyokat, kiknek kezek által e nép(ne)k szabadulást szerzett. Ezek közül valának Debora és Bárak, kik illy jóért egymás nogatásával fel inditattak az Istennek ditsőítésére: Kelly fel etc.

Holott vagy(na)k

1.A személyek. 2. azok(na)k kegyes cselekedetek. Lassuk rendel.

Az I. első Debora. 2. Asszonyokról emlékeznek az Írás kire nével nevezettek. 1. Rebechának Isák feleségének dajkája, ki a mint látszik Jacobnak szoptató dajkája volt, erről mondatik Gen. 35.8. Ezen az ő[?] dajkáján keseregve Jákób temetésének helyét is nevezte allon bachut(na)k az az siralom(na)k halmának. 2. Lapidótnak felesége, ki P. jövendő mondó asszony volt, lakozott Ráma és Béthel között a Debora pálma fája alatt, holott szolgáltatott törvényt az Izráel fiainak, mivel ez időben birája volt az I(ste)n népének Bir. 4. 1,5. Ez volt anya Izráelben. Bir. 5.7. Ez vagy a mi leczkénkben, kinek hogy nevének magyarázatát érthessük. Debora annyit térszen mint méh. Így neveztetettek más Asszonyok is, mint Periander(ne)k a Corinthusiak fejedelmének felesége neveztetett Melissának görögül, melly annyit térszen mint Debora Sidóul. Jeles nevezet. s. a méh amint szemekkel látjuk kicsiny, de nagy és jeles munkájú állatotska, erről ugyan nintsen emlékezet az Sz(ent) írásban, de midőn a bölcs javaslaná a szorgalmatosságot Peld. 6.6., azt mondja meny el te rest az hangyához, mivel az hangya és méh között nememű egyenlőség vagy a görög fordítók utána tették: akar meny el a méhhez. Nézd meg melly igen munkás, melly drága munkát cselekszik: olyat hogy azzal mind a köz rendek, mind a királyok egésségessen élnek. 2. a Sz(ent) Írásban méhek hasonlatossága alatt jelentetnek az hadakozásban hatalmas emberek. Esa. 7.18. Sűvölt az Ur az assiriai ország(o)k méhei(ne)k (darásinak) az az: az Assiriai vitézek(ne)k vagy seregek(ne)k méltán is hasonlítat(na)k a vitézek méhekhez: mert mint a méhek az ő országokat[?] őrzik és az ellenséget el kergetik. Deut. 1.44. olvastatik a I(ste)n dolgok(na)k írásiban is: Albert király(na)k idejében 1441. midőn Amurates török császár Nándor fejevát meg szállotta, és mikor már az ő népe ostrom(na)k menve a városkőfalán be akart volna hágni, a városbéliék a méheket hányák nyakokban, és ezekkel verék vissza a vár alól. Meg voltak a hasonlatosságok a személyben helyessen neveztetett azért Deborának s at.

Bárák volt az időben az I(ste)n népének fő hadi vezére, generalissa: kinek idejében Bir. 4. adá I(ste)n az Izrael fiait Jabinnak a Kánahán királyának kezében, kinek seregének hadnagya vala ama nagy méltóságú hatalmas ember Sisera, és az I(ste)n népe nagy nyomorúságot látott; de a meg nevezett személyek által I(ste)n azt meg szabadította, melly csudalatoszabadulást látván éneklétének az I(ste)n dicsőségére, és abban e szókat egyelítették. Kelly fel s' at.

A II. magát szállítja meg ez hatalmas és Sz(ent) As(s)zony serkengetve David Psal. 57.9[?] serkeny fel s' at. Fel kelni, fel serkenni mondatik az: aki aluszik vagy alutt, láttatik ezzel jelenteni, hogy az I(ste)n népe akkor olyan volt mint aki alutt, az az: sem(m)it nem tudott a környülötte való dolgokról és olly csudalatos szabadulása lett, hogy alig hitethetett valóságul úgy lenni a mint lattatott, mint a babiloniai fogságból való szabadulás Sólt. 126.1. Így iratik le: Mikor s' at. 2. az I(ste)n enkléssel dicserőnek öröme vagy. Jac. 5.13., de a szomorú szív azt nem cselekedheti, mint a fogságban lévő Levitákról meg iratott Solt. 137. hogy az őket énekelni kénsze(r)itök(ne)k azt felelték v. 4.[?] mimódon s'at. ezzel azért már jelenti: el múlt a siralom(na)k ideje, jelen vagy pedig az öröme és vígasság(na)k. Serkeny fel s'at.

Hogy pedig négyszer mondja Kelly fel, k(elly) f(el) serk(eny) f(el) s. t. lattatik r(á) czélozni 4. Rendbéli gonoszokra mellyekben vóltanak v(ersek). 6, 7, 8, 9, 10. mellyek jelentetnek: 1. nem járhattak szabadon az ország útyán is, hanem kerengő utakon bújkáltak, hogy az ellenség kezében ne akadjanak. 2. Az erőség nélkül való helyekben nem lakhatnak, hanem kénszeritettek kerített városokban szaladni, és ezekben szorongani. 3. Azokban is olly félelemben vóltanak, hogy nagy sokaságban is még fegyvert sem bátorkodtanak fogni. 4. A kú(tra) sem mertenek víz meríteni ki menni, hanem lopva csendességgel hogy az ellenség(ne)k kezében ne esnének. Mind ezektől meg sz(a)badúltanak méltán mondja azért: kelly fel s'at. 2. Talán fel teszi e 4. szóval ez ideig lett kiváltképpen való 4. rendbéli m(eg)szabadulást is: 1. a K. R. M. K. kezéből 8 esztendeig tartó szolgálat után Othniel[?] által. 3. 8. 9. 2. Eglon(a)k a M. K. kezéből 18. es(z)t(endő) való szolgálat után v(agy) itt 15

Ehud által. 3. a Ph. k. Samgár által. v(agy) itt[?] 4. a K. K. kezéből Debora és Barák által. 4. v(ers) 23. 24. ezért mondja már Kelly fel s'at. Tészi beszédeiben:

Hozzá 1. mondj éneket nézvé az akkori időbeli szokásokat, melly ez vala: a győzödelmesek győzödelmi éneket szoktanak mondani Exod. 15.20. 2. Kelly fel Bárak fogva vigyed a te foglyaidat, mivel ezt is szokás vala, hogy a kik meg fogattattak az harczban a győzödelmesektől fogva vitették Bir. 8.12. 15. Így már mind magát serkentvén mind Bárakot nógatván az I(ste)nnek dicsőítésére szól[...] a így: Kelly fel s'at.

4tum[?]

Az I(ste)nfélő királyok(na)k, s fejedelmek(ne)k, m(a)g(i)stratusnak tisztí, hogy ellenségeken vett győzödelmekett, először ugyan magok adjanak dicsőséget I(ste)nne(k), annak utána pedig másokat is hasonló hálaadásra serkengessenek. Így cselekedett Debora.

Vetkeznek.

1, Az olyan kir(ályi) fejed(elmek), kik a győzödelmet nem I(ste)nnek, hanem magok(na)k tulajdonítottak, mint az I(ste)n esméretin kívül valók, minemü vólt k(irály)[?] Dan. 4.27. 2. Kik a bálványok(na)k tulajdonítják mint a filisteusok Jud. 16.23. Külömben parancsolta az I(ste)n az ő nepének Deut. 4.16. Külömben is cselekedtenek az igaz I(ste)nt esmérő kegyes lelkűek: meg esmérvén ezt I(ste)n saját munkájának lenni Solt. 60.14. Ő Fel(sé)gét dicsőítették másokat is arra nógattanak lásd. 2. Cron. 20.26. as(tb?). Vétkeznek a kik külömben cselekeznek[?]. Ugy akik magok nem annak hálaát hanem másokat kénszeritenek az hálaadásra. Az csak olyan mint mikor el megyen valaki a betegért könyörögtetni, a templomban könyörög a gyülekezet; de ő maga el mulattya a könyörgést, az ilyen sem(m)it nem használ rendeletben cselekedetivel, mert a kegyes lélek maga kíván első lenni, 's azután serkenget másokat mint Debora. 's at.

Az ilyen győzödelmi pompára tartozott a királyok(na)k megkoronáztatása, hogy azzal meg erősítenék az ő birodalmuk, melly alkalmatosság(g)al szoktak lenni vendégségek is I(ste)n dicsőítésére 1. Cron. 29.22.

Applica(ti)o

Ha fordúlunk a mostani időkre, szabad légyen nékem a mi F(elséges) K(irály) Asszonyunkat Debora-nak mondanom. Debora: méh, Anya méh, az Anya méhnek sok méhei vannak, vannak ennek is, az az sok vitézi, kiket elővett és azok által I(ste)n segedelméből vissza verte ellenségit: a mint halljuk Pünkösöd havának 9. napján győzödelmeskedett, rész szerint ellenségit el vesztvén, rész szerént fogságra vivén, rész szerént meg futamtatván, melly után 12. napján azon hólnap(na)k Pragában cseh királynésagra meg is koronáztatott. El mondhattya azért: Kelly fel Debora 's at. De mondhattya az ő fő generalissának is Kelly fel Tisztí az egész ország népének, hogy így szóllyanak: Kelly fel, az az adjatok dicsőséget I(ste)nnek.

Minnyájunk(na)k tisztünk Kellyünk fel a mi vitezeink(ne)k álmából Ezek. 5.14. Nógassunk másokat is: Kelly fel Bárak vigyed fogva s' at. Vigyük fogva minnyájan a mi gondolatinkat, minden indulatinkal edjött a K(risz)tus(na)k való engedelmességre. 2. Cor. 10.5.

Krisztus intése szerént 1. Tim. 2.1,2. kötelességünket is vigyük végben, Debora profeta as(s)zony vólt, kívánnuk: adjad Uram Légyen enni K. A. és[?] Pr. A. az az minden beszédi végezési parancsolati I(ste)n akarattya szerént I(ste)n dicsőségére czélozók. Anya vólt. Legyen an(n)ya ami magyar hazánkban lévő igyefogyott Izraelnek[?] is. Esa. 49.23. D(ebóra) vólt Lapidótnak felesége. Lapidót annyit tézzen mint: Lámpás szövétnek vagy fáklya. Adja I(ste)n, e mi F(elséges) K(irály) A(sszonyunk) férje légyen Lapidót, az az lá(m)pás s. at. Légyen bátor lámpás a mostani férje is; de én tzélok az a(sszony)[?] tanítására Rom. 7.1. etc. Holott a törvény úgy adattatik elő mint férfú; Lapidótnak felesége kihalgat az I(ste)n

törvényéhez, mint az as(s)zony a ő férjéhez, és szereti azt, mint az assz(ony) az férjét. Sz(ent?) légyen etc. Továbbá szerette Debora a pálma fát 's az alatt lakozott, kérjuk az Ur I(ste)ntül szeresse e mi Deboránk is az I(ste)n népét e mi nemzetségünket, városunkat mint maga pálmafáját, a mint ez imitt[?] én is egyebek között ott vagyok a pálmafa is. Kérjük Sólt. 20.5. hogy csendes etc. 2. Tim. 2.2. Amen.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (TtREL)

TtREL I.27.b.43. Oklevelek, ajándékok, letétek gyűjteménye. Kéziratok, tanulmányok, jegyzetek 19-20. század Kis Bálint: Békés-bánáti egyházvidék története.

TtREL I.1.b.32.520. Püspöki Hivatal iratai. Egyházkerületi közgyűlési iratok 1743–1980. Szalay Pál, szentesi prédikátor előzetes cenzúra nélkül kiad egy könyvet.

TtREL I.29.c.12. Békés-Bánáti Egyházmegye iratai. Esperes által külön kezelt iratok 1691–1979. Uralkodóház, nemzetiségek 1792–1900.